

уникнення невдач ніж на досягнення успіху. Головним для них стає не успіх, а процес адаптації в новому колективі, важливість побачити позитивну оцінку з боку колективу до самого себе. Це у свою чергу породжує соціальний страх, адже страх оцінок є однією з його складових. Також важлими уваги є гендерні відмінності. Жінки в юнацькому віці схильніші до уникнення невдач ніж чоловіки, і тому дівчата з більшою ймовірністю піддаються соціальному страху. Це пояснюють тим, що для дівчат при оцінці особистості успіх не є настільки важливим, як для хлопців. Через свою обмеженість у соціальному спілкуванні та поганій взаємодії з іншими людьми особистості, які страждають від соціального страху, частіше живуть самотньо, мають погану освіту, легко піддаються алкогольним, наркотичним та іншим залежностям.

Критичний вплив соціального страху також може викликати ряд соціальних фобій, яких дуже важко позбутися навіть за допомогою медицини. У такому випадку дуже важливим є дослідити та передбачити негативний вплив соціального страху.

Висновки та перспективи подальшого дослідження

У результаті теоретичного дослідження можемо зробити наступні висновки: перш за все юність – це період дорослішання людини, від нього залежить успішність її майбутньої життєдіяльності; перебуваючи на етапі юності, людина піддається впливу багатьох формуючих факторів, тому для психології важливим завданням є захистити особистість від якомога більшої кількості негативних впливів, особливо найбільш вагомого під час періоду юності – соціального страху; саме в юнацькому віці значно розширюються межі соціальної діяльності, що сприяє формуванню та закріпленню соціальних страхів; соціальний страх негативно впливає на формування таких складових особистості, як сомосвідомість, образ власного “Я”, світогляд, профорієнтація. Він також заважає формуванню соціальних контактів, спотворює усвідомлення понять «любов», «дружба», перешкоджає прийняттю важливих життєвих рішень; під впливом соціального страху формується мотивація уникнення невдач або ж надмірне бажання досягти успіху.

Отже, соціальний страх в апіорі негативно впливає на формування особистості юнацького віку. Перспектива полягає, по-перше, у подальшому дослідженні поняття соціальний страх, його впливу на формування особистості в юнацькому віці; по-друге, у вивченні особливостей психологічного переживання соціальних страхів юнаками; по-третє, у знаходженні методів зменшення впливу соціального страху на розвиток особистості; по-четверте, у доведенні важливості такого дослідження для освітніх закладів із подальшою можливістю впровадження методів для профілактики формування соціального страху в систему освіти.

Список використаних джерел:

1. Лемешук В. Динаміка соціальних страхів сучасних юнаків / В. Лемешук. – К, 2007. – 206 с.
2. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы, эмоции / А. Н. Леонтьев. – М., 1971. – 39 с.
3. Райс Ф. Психология подросткового и юнацкого возраста / Ф. Райс. – СПб.: Вид-во “Пітер”, 2000. – 510 с.
4. Рима́н Ф. Основные формы страха: Пер. с англ. / Ф. Рима́н. - М.: Алетейа, 1998. - 336 с.
5. Сали́ба Д. Р. Психология страха: Кошмар Формула Эдгар Аллан По / Дэвид Р. Сали́ба. – Америка: UniversityPress, 1980. – 320 с.
6. Щербатих Ю. В. Психология страха / Ю. В. Щербатих. – М.: ЭКСМО, 2003. – 229 с.

***Резюме.** В статье рассматривается проблема возникновения социального страха и его влияние на формирование личности в период юношеского возраста. Путем теоретического исследования обобщены понятия социальный страх и его влияние на личность. Также описывается юношеский возраст как возрастной этап становления личности. Построено схему причин зарождения, протекания и дальнейшего результата влияния социального страха на личность. Предлагаются возможности и перспективы дальнейшего исследования данной проблемы, ее значение для отдельных личностей и социума в целом.*

***Ключевые слова:** социальный страх, юношеский возраст, социальная ситуация развития, социальное взаимодействие, личность, юность.*

***Summary.** The problem of the emergence of social fear and its impact on identity formation during adolescence. Through theoretical study are generalized notion of social insurance and its impact on the individual. Also described adolescence as the stage of the age of the individual. We construct a scheme for reasons of origin, course and outcome of further social impact of fear on the individual and we offer opportunities and prospects for further study of this problem. Its importance for individuals and society as a whole.*

***Key words:** social fear, youthful age, social situation of development, social interaction, personality, youth.*

УДК 316.614.4

В.В. НАЗРЕВИЧ

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ГАНДИКАПНИХ КЛІЄНТІВ У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

***Резюме.** У статті висвітлені теоретичні основи поняття соціальної та особистісної ідентичності гандикапних клієнтів. Зазначається, що в осіб з ознаками гандикапності переважає обмеженість в соціальній ідентичності, яка часто представлена однією соціальною категорією – «інвалід», а всі інші психосоціальні*

потенції та ресурси особистості залишаються поза увагою. Сутність психологічного супроводу гандикапних клієнтів полягає у формуванні конструктивної особистісної ідентичності: корекції негативних особистісних установок на більш конструктивне прийняття себе та своїх психофізіологічних особливостей, культивуванні потенційних можливостей власного «Я».

Ключові слова: соціальна ідентичність, особистісна ідентичність, соціальна ідентифікація, гандикапність, особи із психофізіологічними особливостями, психологічний супровід.

Постановка проблеми. Соціальна ідентичність як система прийняття єдності і унаслідування певних соціальних систем, соціальних характеристик (норм, ролей, статусів) дозволяє диференціювати індивідів за їх суспільним станом і груповою приналежністю – так особливого значення набувають клієнти з проявами гандикапності. В осіб із ознаками гандикапності переважає обмеженість в соціальній ідентичності, яка часто представлена однією соціальною категорією – «інвалід». Забезпечуючи психологічний супровід таких клієнтів, первинною задачею психолога стає формування їх соціальної та особистісної ідентичності.

Відтак, **метою статті** є визначення теоретико-методологічних складових формування соціальної та особистісної ідентичності гандикапних клієнтів.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми висвітлені у працях В. Джеймса, О. Кернберга, А. Ковальова, В. Луківа, С. Московічі, О. Ставицького, Х. Турецької, В. Чупрова, В. Ядова та ін.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі вивчення даної проблеми простежується різновекторність трактування соціальної ідентичності: в контексті соціокультурного простору її поєднують зі смислами і знаками (семантикою і семіотикою) різних культурних тезаурусів (В. Луків), що є особливо значущим в ситуації з особою, яка відчуває та сприймає всі головні вітально-акцентні позиції через призму гандикапності, що відображується у постійному відчутті неповноспроможності не лише на тілесному, але і на психічному рівні.

Клієнт психологічного супроводу із проявами гандикапних ознак страждає деформованим функціональним наповненням реальності та власного «Я». В. Чупров розглядав ідентифікацію як основу для функціонального аналізу ідентифікацій в системі соціального відтворення, що трансформована в осіб із проявами гандикапності та сфокусована на власних обмеженнях, а поза увагою залишаються інші психосоціальні потенції та ресурси особистості. Функціональний аналіз ідентифікації в рамках супроводу можна системно презентувати в структуру соціальної та особистісної ідентичності процесів до інтеграції окремих елементів Я- і об'єкт-репрезентацій. Доцільним є аналіз ідентичності через локус теорії О. Кернберга, який визначав дане явище в синтезі Его-психології Е. Еріксона та теорії об'єктних стосунків М. Малера, формулюючи ідентичність як певну інтрапсихічну структуру: «Суб'єктивне переживання себе, разом з його окремими аспектами, самосвідомістю й саморефлексією, відчуттям структурної єдності й безперервності в часі, почуттям відповідальності за свої дії... Воно утворює інтрапсихічну структуру; динамічно зумовлену, внутрішньо погоджену, стабільну схему психічних переживань і контролю за поведінкою. Воно є початком для прояву різних психічних функцій, реалізує себе в цих функціях і виступає в тій частині Его, що поступово здобуває в Его керівні функції. Воно являє собою інтрапсихічну структуру вищого порядку, природа якої підтверджується в поведінці, виражається у формуванні характеру й у людській глибині й моральній визначеності у відносинах з іншими людьми» [1, с. 32].

О. Кернберг виділяє *структурний критерій ідентичності – цілісність ідентичності або її дифузність*. Під цілісністю або дифузністю ідентичності О. Кернберг має на увазі інтегрованість окремих елементів ідентичності Я- і об'єкт-репрезентацій. Ознаками синдрому дифузії ідентичності є постійне почуття порожнечі, протиріччя в сприйнятті самого себе, непослідовність поведінки, що неможливо інтегрувати емоційно осмисленим чином, і бліде, плоске, убоге сприйняття інших, що досить часто спостерігається у гандикапних клієнтів [5, с. 259].

Діагностичні критерії особистісної ідентичності для кожної із виділених сфер:

- у сфері Я-образу ми виділяємо когнітивний критерій – чітка, інтегрована система уявлень людини про саму себе, здатність до рефлексії свого «Я», саморозуміння та самокерівництво; афективний критерій – переживання власного «Я» як стрижня, що інтегрує і організовує особистість, самоприйняття, самоповага, адекватна самооцінка та часовий критерій – інтеграція Я-концепції в часі, переживання цілісності свого «Я» у часовому континуумі минулого, теперішнього та майбутнього;
- у сфері стосунків ми виділяємо міжособистісний критерій – здатність до встановлення близьких, неексплуатуючих міжособистісних стосунків, інтимності;
- у сфері діяльності виділяємо діяльнісний критерій – наявність професійного самовизначення, здатність до ефективної діяльності;
- у сфері цінностей виділяємо ціннісний критерій – встановлена система цінностей та авторитетів [5, с. 265].

Вивчення соціальної структури і перспектив її розвитку відбувається через розуміння ідентифікацій як свого роду соціальних «солідарностей» (В. Ядов); інтерпретація соціальної ідентичності – через інтеріоризацію цінностей і норм в процесі соціалізації (А. Ковальова) [4].

Узагальнюючи накопичену інформацію, можна сказати, що соціальна ідентифікація – це процес формування соціальної ідентичності з допомогою співвіднесення і ототожнення з соціальними зразками, групами, ролями, типами, ознаками, якостями і властивостями. Соціальна ідентичність – результат соціальної

ідентифікації. Поділ цих понять пов'язаний з певними складнощами, оскільки вони взаємозумовлені і одне неможливе без іншого: ідентичність визначається якістю ідентифікацій, ідентифікації в свою чергу залежать від стану і властивостей ідентичності. Соціальна ідентифікація та соціальна ідентичність особистості – співвіднесення індивідом себе з тими групами і спільнотами, які він сприймає як свої [4].

Упродовж всього життя особистість, позбавляючись персоналізованих рис, що розкривають її індивідуальність, неповторність та унікальність, закріплює гандикапні риси, що обмежують її можливість до особистісної ідентифікації.

Розглядаючи механізми ідентичності більш широко, варто зазначити, що ідентичність – це зв'язок особистості із спільнотою, ототожнення людиною себе з певною суспільною групою, укорінення в духовному світі особистості системи цінностей, ідеалів, норм, вимог відповідної спільноти. Завдяки цій системі соціальних регулятивів формується внутрішня система духовних якостей особистості та система самоконтролю і самоорієнтації [2].

Так, з метою подолання деструктивних гандикапних ознак осіб із психофізіологічними особливостями варто спрямовувати психологічний супровід на формування конструктивної особистісної ідентичності.

В основі теоретичного аналізу даної проблеми лежать уявлення про гандикапізм О. О. Ставицького, про модель ідентифікації як форму психологічного захисту А. Ватермана, уявлення про ідентифікацію як когнітивну систему і особистісного, і соціального Г. Геджфела, про поняття ідентифікації як форму самокатегоризації Дж. Тернера, теоретичні основи про ідентифікаційну матрицю С. Московічі, про синтетичну модель ідентифікації Л. Шнейдера. Представлені теорії забезпечують необхідну теоретико-методологічну основу.

Аналіз проявів гандикапності як симптомокомплексу саморуйнівних характеристик особи із психофізіологічними потребами забезпечує психолога важливими завданнями, які полягають у корекції негативних особистісних установок на більш конструктивне прийняття себе та своїх психофізіологічних особливостей. Так, В. Мухіна зазначила, що ідентифікація – це процес самоструктурування; при цьому варто зауважити, що механізми самосвідомості забезпечують вибір більш енергозберігаючих форм самоідентифікації. Тому досить часто носіями гандикапних рис є особи із психофізіологічними особливостями, які отримують від ідентифікації зі своїм станом відчуття захисту та комфорту незважаючи на певну соціальну депривацію. Умовний захист та відчуженість від соціуму забезпечують формування стійких ідентифікаційних структур за схемою «я – інвалід», «я – обмежений», «я не можу змінити життя навколо себе», що, як наслідок, закріплює деструктивні установки самосвідомості, формуючи необхідні для цього емоційні реакції та поведінкові прояви. Схематично це зображено на рис. 1.

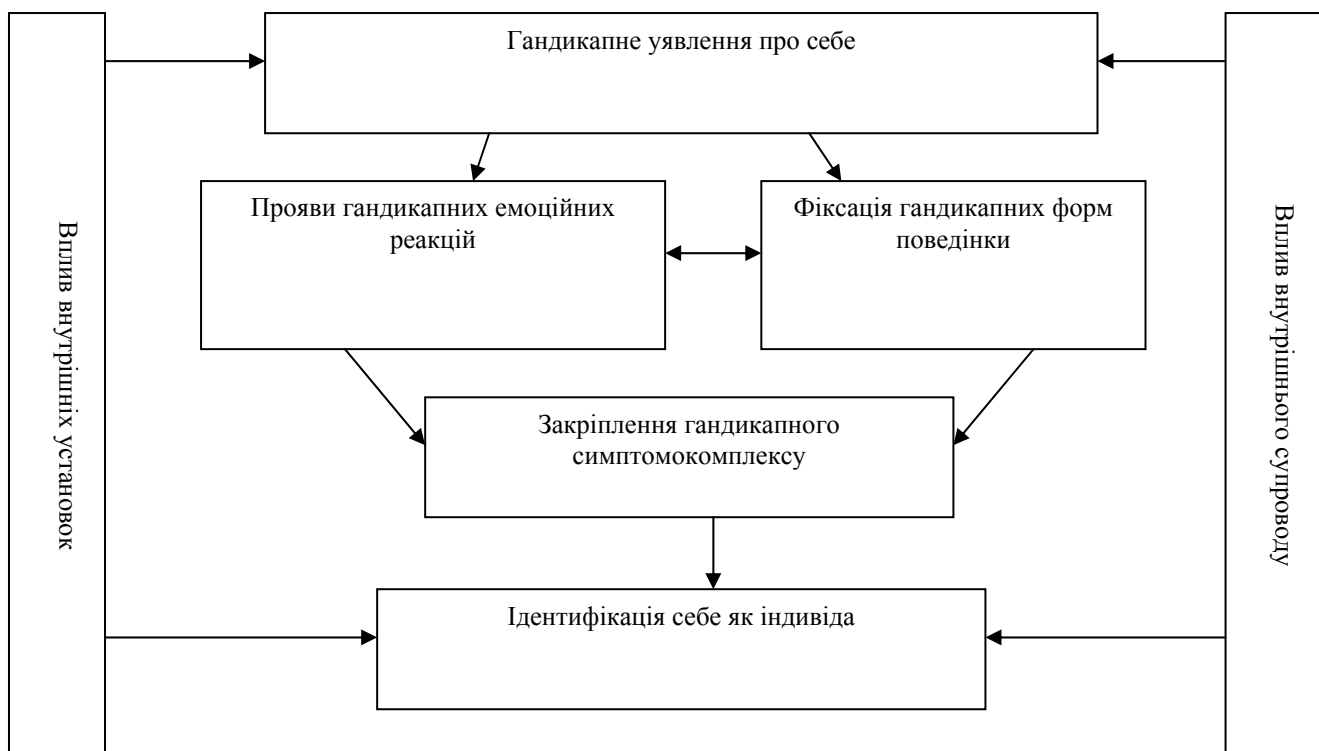

Рис. 1. Механізм формування гандикапної ідентифікації

Отже, зазначимо соціально-психологічні мотиваційні установки, що спонукають нас до потреби цілеспрямованого впливу на особистісну ідентифікацію осіб із психофізіологічними особливостями. Цілеспрямований вплив на створення конструктивної особистісної ідентифікації виконує важливу роль в системі самоструктурування та самосприйняття. Активна робота особистості над системою та розширенням

сфер самоідентифікації забезпечує мотиваційний компонент до життєтворчих мотивів в діяльності та проявляється в різних формах активності. Так, В. Джеймс визначав ідентифікацію як концепцію осмислення людиною своєї самототожності, своїх меж і свого місця в світі. Вчений зазначав, що ідентичність є тією особистісною основою, завдяки якій людина зберігає самоповагу й цілісність свого «Я».

Гандикапна особистість, культивуючи свої обмеження та вади, зосереджується на них як на центральному ядрі і не приймає власні потенції та можливості, блокуючи їх. Таким чином «Я» перетворюється на «Я-гандикапний», де головною ознакою стає психофізіологічна особливість. При інтерв'ю таких осіб можна побачити первинне уявлення про себе як опис власної хвороби або вади. На запитання «Хто ви?» чуємо: «Я – діабетик», «Я – інвалід», «Я – безрукий», а не опис якихось більш значущих характеристик саме особистості а не психофізіологічної особливості. Така деформація самоідентифікації виникає під впливом низки умов, а саме:

1. Відсутність безбар'єрного простору для розвитку особистості на всіх етапах онтогенезу.
2. Недостатній інклюзивний супровід у соціальних інститутах.
3. Обмеженість соціального саморозкриття особистості для оточуючих.
4. Зниження мотивації до досягнень і урізноманітнених форм активності та життєтворчості.
5. Соціальні шаблони та стереотипи про обмеженість внаслідок психофізіологічних особливостей.
6. Самопрограмування на невдачі та відчуження від суспільства в процесі виховання та навчання.
7. Відсутність професійної самоідентифікації або дистанціювання образу професії.
8. Недостатня спрямованість на особисті досягнення.
9. Низький рівень соціалізації та саморегуляції і задоволення рівня домагань в соціальних контактах.
10. Низька віра у власні сили та можливості долати труднощі, недостатня самооцінка.

Всі вищеперераховані умови деструктивної, хибної гандикапної ідентифікації приводять нас до думки про можливість її змінити та формувати більш чітку, соціалізовану, особистісно-орієнтовану систему особистісної самоідентифікації при наявності психофізіологічних особливостей.

М. Шульга вказувала на те, що ідентичність особистості ґрунтується на самосвідомості. Тому корекційну роботу з гандикапною особистістю варто починати зі зміни деструктивних уявлень про себе та культивування потенційних можливостей власного «Я». Підтвердження даної тези можна знайти в теорії С. Московічі, якій розкриває основу ідентифікаційної матриці людини. Дана матриця складається із багатьох різних уявлень про себе в сукупність ідентифікацій. І саме та ідентичність, яка стає провідною на певний момент, організовує свою ієрархію і свій порядок у структурі ідентифікаційної матриці. Тобто якщо в особі із психофізіологічними особливостями домінує ідентифікація «Я-інвалід», то всі інші ідентифікаційні категорії «Я» сприймаються через призму патології та не здатні на повноцінне функціонування в системі самосвідомості.

Розглядаючи оберненість даного процесу, варто зазначити, що якщо під впливом психологічного супроводу та корекційних заходів змінити ієрархічність в ідентифікаційній матриці самосвідомості, оскільки позбутися впливу дефекту чи особливостей остаточно неможливо, зміниться і особистісна ідентифікація людини. Цей процес можна умовно назвати «корегуюча самоідентифікація», коли під самоідентифікацією розуміємо прагнення суб'єкта оволодіти знаннями, навичками та вміннями самодіагностування, своєрідного «примірювання» нових якостей особистості, проявів характеру, форм поведінки, системи спілкування, це спричинить і послаблення гандикапних ознак, а в результаті забезпечить особистість саморегуляцією в рамках нових конструктивних ідентифікацій.

Висновки. Отже, в осіб з ознаками гандикапності переважає обмеженість в соціальній ідентичності, яка часто представлена однією соціальною категорією – «інвалід», а всі інші психосоціальні потенції та ресурси особистості залишаються поза увагою. Сутність психологічного супроводу гандикапних клієнтів полягає у формуванні конструктивної особистісної ідентичності: корекції негативних особистісних установок на більш конструктивне прийняття себе та своїх психофізіологічних особливостей, культивуванні потенційних можливостей власного «Я». Зміна ієрархічності в ідентифікаційній матриці самосвідомості спричинює зміни і в особистісній ідентифікації гандикапного клієнта.

Список використаних джерел:

1. Кернберг О. Ф. Агрессия при расстройствах личности и перверсиях / О. Ф. Кернберг ; пер. с англ. А. Ф. Ускова. – М. : Независимая фирма «Класс», 1998. – 368 с.
2. Павлюк М. М. Психологічні умови становлення професійної ідентичності вчителя основної школи / М. М. Павлюк // Психологія: теоретичні і практичні дослідження. – 2010. – Вип. 1. – С. 179–184.
3. Ставицький О. О. Психологія гандикапізму / О. О. Ставицький. – Рівне : Принт-Хаус, 2011. – 356 с.
4. Тощенко Ж. Т. Тезаурус соціології: темат. слов.-довід. / під ред. Ж. Т. Тощенко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 487 с.
5. Турецька Х. І. До проблеми діагностичних критеріїв особистісної ідентичності / Х. І. Турецька // Філософія, соціологія, психологія : зб. наук. праць. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2008. – Вип.13. – Ч. 2. – С. 258–266.

Резюме. В статті освещены теоретические основы понятия социальной и личностной идентичности гандикапных клиентов. Отмечается, что у лиц с признаками гандикапности преобладает ограниченность в

соціальної ідентичності, котра часто представлена однією соціальною категорією – «інвалід», а всі інші психосоціальні потенції і ресурси особистості залишаються без уваги. Суть психологічного супроводження гандикапних клієнтів полягає в формуванні конструктивної особистісної ідентичності: корекції негативних особистісних установок на більш конструктивне прийняття себе і своїх психофізіологічних особливостей, культивуванні потенціальних можливостей власного «Я».

Ключові слова: соціальна ідентичність, особистісна ідентичність, соціальна ідентифікація, гандикапність, люди з психофізіологічними особливостями, психологічне супроводження.

Summary. The article deals with the theoretical basis of the concept of social and personal identity of handicap clients. It is noted that social identification is the process of formation of social identity through recognizing and correlation with the social patterns, groups, roles, types, characteristics, qualities and properties. Social identity is the result of social identification. Handicap persons have limitations in social identity, what is often represented by one social category – “disabled”, and all other psychosocial potentials and resources of the individual are ignored. A person with psychophysiological disabling characteristics feels and perceives all the main living-acceptance position through the prism of handicap, what is displayed in a constant feeling of inability at not only physically, but also on the mental level.

Key words: social identity, personal identity, social identification, handicap, person with psychophysiological characteristics, psychological support.

УДК 159.9:17.022.1-057.875

Л.О. НОВІК

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ В СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Резюме. У статті імідж розглядається як соціально-психологічний феномен, проаналізовані основні умови його формування. Описані результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення психологічних умов формування іміджу у студентів-психологів у процесі фахової підготовки у вузі.

Ключові слова: образ, імідж, професійний імідж, потреба, установка, мотив.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток психологічної науки та практики гостро ставить проблему необхідності вдосконалення змісту, форм й методів професійної підготовки майбутніх психологів. Проте досягнення фахового вдосконалення студентів-психологів наштовхується на певні проблеми. Розв'язання цих проблем потребує пошуку нових підходів до організації навчального процесу та його змістовного наповнення.

Звернення до проблеми формування іміджу особистості пов'язане з тенденціями соціальних змін, які обумовлюють потребу як суспільства, так і особистості бути успішною у процесі життєстворення. Загальноприйнятого визначення поняття «імідж» немає, проте існують певні спроби визначити його як «візуальний образ» (В.°Шепель), думку (А.°Панасюк), символічний образ суб'єкта (О.°Перелигіна), «категорію, універсально застосовану до будь якого об'єкта» (О.°Петрова), «специфічну єдність типових ознак, що керують індивідуальною, груповою і масовою свідомістю» (В.°Белобрагін, Д.°Журавльов) [4, с.23]. Аналіз наукової літератури дозволяє нам визначити імідж як якість особистісно-орієнтованої структури, яка є еквівалентом суб'єктивного ставлення людини до тих чи інших об'єктивних процесів, явищ, речей і т.д. Тобто імідж функціонує як образ-уявлення, в якому у складній взаємодії переплітаються зовнішні і внутрішні характеристики суб'єкта.

Аналіз наукових праць з проблеми іміджу особистості свідчить про її актуальність. Опубліковано результати наукових досліджень щодо питання психології іміджу (О.°Володарська, О.°Панасюк, О.°Перелигіна, В.°Шепель та ін.), психологічних аспектів формування іміджу (П.°Гуревич, В.°Маценко, Г.°Почепцов, Е.°Семпсон та ін.), змісту професійного іміджу не лише політиків, бізнесменів (І.°Альохіна, С.°Денисюк, Г.°Дідух, Н.°Лікарчук, Г.°Почепцов, В.°Ромашкіна та ін.), але й педагогів, психологів (Т.°Бусигін, Д.°Журавльов, Ю.°Зубов, Т.°Іванько, В.°Ісаченко, О.°Ковальова, Ю.°Конаржевського, Т.°Мареева, О.°Чебикін та ін.) тощо. Разом з тим аналіз результатів останніх наукових розвідок з проблеми засвідчив, що нині відсутнє цілісне системне дослідження проблеми створення професійного іміджу майбутніх спеціалістів конкретного профілю. Зокрема, не враховується специфіка формування іміджу спеціалістів різних рівнів, бракує досліджень, які б розкривали концептуальний соціально-психологічний підхід до становлення особистості майбутнього психолога, її соціально-психологічної структури.

Абітурієнти, які обирають в якості своєї майбутньої професії професію психолога, відчужені від процесів поширення і укорінення соціальних уявлень і стереотипів про різні соціальні об'єкти, у тому числі про психологів як соціально-професійну групу. У процесі навчання свідомість студентів-психологів проходить професійне становлення, уявлення про професію доповнюються науковими уявленнями, уточнюються безпосереднім досвідом взаємодії з викладачами психологічних дисциплін, але при цьому свідомість студентів залишається піддатливою до впливу засобів масової інформації, які нав'язують певний образ психолога, і